

חלכות ערלה וספק ערלה

חרב שמעון בן-חיים – חבר לשכת חרבנות רמת-גן

לזכרו ולעיני של היקר ביקרים מוכתר בנימוסין

מר רפאל גוילי בן חסונה ז"ל

יו"ר המועצה הדתית רמת גן

יסודות בדיני ערלה

יוכי תבוא אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם עורלתו את פריו. שלוש שנים יהיו לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים לה' ובשנה החמישית תאכלו את פריו¹

פירשו חז"ל שבמשך שלוש השנים הראשונות לאחר נטיעתו של העץ כל הפירות הגדלים עליו אסורים באיסור ערלה ולפיכך אסורים באכילה ובהנאה לעולם. את שלוש השנים הללו מונים משעת זריעה או נטיעה ולא משעת נתינת הפירות. יש פעמים שבהם שלוש שנים אלו הן שנתיים ומ"ד יום, דהיינו שאם נטע לפני ט"ו באב באופן שנתרו י"ד יום מאב וחדש אלול נחשב לו כשנה שלמה ומונה עוד שנתיים. אך אם עבר אפילו יום אחד לאחר ט"ו אב, מחשבים את שנות הערלה החל מראש השנה שלאחר מכן. כל זאת כיון ששלושים יום נחשבים לשנה, וי"ד יום נצרכים לקליטה וכמובא בגמרא². לאחר שנתיים ומ"ד יום נגמרו שנות ערלה אבל הפירות עודם אסורים עד ט"ו בשבט, כלומר, פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט חל עליהם דין ערלה ופירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט – מותרים באכילה³. בשנה הרביעית עדיין הפירות אסורים מדין נטע רבעי וחייבים חילול, ואין דברנו מתייחסים לזמן זה של נטע רבעי.

¹ ויקרא יט כג - כה

² ר"ה ט - ג.

³ שם טז - ג.

הלכה זו, שהפירות אסורים עד ט"ו בשבט שנה שלישית ורק מה שיחנוט מט"ו בשבט אין עליו דין ערלה, הינו דווקא במונה שנתיים ומ"ד יום, אבל המונה ג' שנים מליאות דהיינו מר"ה, בתום שלוש שנים, לאחר ראש השנה מותרים מדין ערלה.

ערלה נוהגת בכל מקום בין בארץ ובין בחו"ל⁴ אלא שבארץ ישראל דין ערלה הוא ממקרא מפורש בתורה ובחו"ל דין ערלה נלמד הלכה למשה מסיני. הפסוקים בהם נאמר "כי תבואו אל הארץ ונטעתם וכו'" פירושם שאין אסור ערלה מתחיל בחו"ל עד שיבואו לארץ. היוצא מכך, שספק ערלה בארץ לחומרא ולעומת זאת ספק ערלה בחו"ל להקל. מסביר ספר החינוך שדין זה, שספק מותר בחו"ל, כך היתה הלכה למשה מסיני אף שבשאר הלכות למשה מסיני ספיקו להחמיר כשל תורה. בערלה הדין שונה.

ערלה נוהגת בכל הזמנים בין בפני הבית ובין שאין בית המקדש קיים כמו בזמן הזה, שיבנה בב"א.

ערלה נוהגת בין בפירות ישראל וקרקע ישראל ובין בפירות וקרקע גוי.⁵ פירות ערלה אסורים בהנאה וצריך לבער אותם.

ספק ערלה

כאמור, פירות שהם ספק ערלה בארץ ישראל אסורים, ומכאן עולה השאלה מה דינם של פירות כגון ענבים ושאר פירות הנמכרים בשוק ויש במינם ערלה האם מותר לקנותם מבלי לברר אם הם כשרים מחשש ערלה?

האם נאמר שכיוון שהרוב הנטוע מותר ואין בו דין ערלה, על פי הכלל כל דפריש מרובא פריש ומותר? או שמא היות והיום התפתחו שיטות של הרכבה וההברכה והחקלאים יודעים לזבל ולעדר ברמה שהפירות שגדלים ויוצאים בתוך ג' שנים הם משובחים כמו פירות בני שנים רבות.⁶ לכן יש לדון האם מותר לקנות בלי לברר אם אין בהם דין ערלה?

יש רבנים וגדולים שפוסקים בכל הנ"ל להתיר וברצוני להביא מקור לדבריהם ועל מה אדניה הוטבעו.

⁴ קידושין לח:

⁵ כן מתבאר מהירושלמי, כן כתבו התוס' במסכת ע"ז סג: בשם ר"ת.

יש שכתבו שאף שערלה בטילה רק במאתיים כנגד האיסור היינו דווקא בביטול ברוב ולא בהלך אחרי הרוב. בהלך אחר הרוב אפי' אחד ערלה כנגד שנים שאינם ערלה - כל דפריש מרובא פריש ומותר.

המקור לכלל 'כל דפריש מרובא פריש' הוא בהרבה מקומות בש"ס - לדוגמא במסכת חולין צ"ה הגמרא מדברת על 9 חנויות שכולן מוכרות בשר כשר ואחת מוכרת בשר טריפה - מה שנקרא דין קבוע. ומקשה הגמרא 'ובנמצא הלך אחר הרוב'. הגמרא מתרצת בנמצא ביד עכו"ם. כלומר, בנמצא ביד עכו"ם חשבינן ליה כפריש מהרוב ומותר כיון שלא ראינו שנטל מהקבוע ומה שהוא יודע אינו מעניין אותנו. ואמנם ע"י להרב חקרי לב שחקר לבאר בהא דק"ל כל דפריש מרובא פריש האם דווקא בנבילה שקי"ל אחד ברובי בטל או אף באיסורים אחרים כמו ערלה שאינם בטילים אלא באחד ומאתיים. וכתב להביא ראיה מהמבי"ט בחלק ג' סי' קכ"ז וכן מדברי המהרשד"ם שסוברים שאמרינן כל דפריש גם בפירות ערלה. והקשה עליו היבי"א שליט"א, למה לא הביא ראיה מדברי מר"ן השו"ע עצמו שסובר שאף שערלה כל דפריש מרובה פריש ומותר. כפי שפסק בסי' רצ"ד, י"ז.

והנה כל זה בלוקח מגוי, וכמובא בתוס'⁷ שאם לקח מישראל גדול בשנים שלקח ממקום קביעתו של האיסור לא אומרים כל דפריש היות ואצל היהודי היה הספק במקום קביעתו הוי כל הקבוע כמחצה על מחצה ואסור. ולכן לכאורה כיון שהסוחרים הסיטונאים שקונים מכרמים ופרדסים הינם יהודים נמצא שהם לוקחים מהקבוע ואסור. וכן כתב החזו"א בסיכום דבריו.

ואמנם ע"י לרבינו הרשב"א בתורת הבית שכתב שכל דין קבוע כמחצה הוא לגבי הלוקח עצמו מהקבוע, אבל לגבי אדם אחר נחשב כדפריש כיון שהניחו ובא אחר ולקחו נחשב להם כפריש מרובא ומותר.

זוהי סברה אחת להתיר לדעת המתירים.

⁷ פסחים דף ט'

אך האחרונים כתבו להוכיח בדעת הרמב"ם שאף אותם מקומות שכבשו עולי מצרים שבטלה מהם קדושת הארץ כמו שהרמב"ם בעצמו כתב בפרק א מהלכות תרומות, הרי כתב לגבי ערלה ספק ערלה בא"י אסור ובסוריה מותר. ואם הרמב"ם הרחיק עד סוריה ולא חילק בא"י עצמה, משמע שאפילו במקומות שכבשו עולי מצרים הוי מדאורייתא. ועיין למו"ר הרה"ג רבינו עובדיה יוסף בספרו יבי"א ח' ו' שכתב במלואים שדווקא תרומות ומעשרות ושמיטה שתלויים במספר שנים ותלויים ביובל, בטלה מהם קדושת הארץ והם מדרבנן. אבל ערלה וכלאי הכרם שלא נזכר בהם קדושת הארץ, שייך בכל מקומות א"י כולל מה שכבשו עולי מצרים.

סיכום הדברים

נמצא בסופו של דבר כמה ספיקות להקל כנ"ל:

- א. שמא הלכה כמ"ד שבטלה קדושת הארץ ודינה כח"ל וספיקה מותר.
- ב. ואם תמצא לומר שלא, שמא הפירות הובאו משטחים ומקומות שמחוץ למה שכבשו עולי בבל.
- ג. ואף אם תמצא לומר שהובאו מא"י המקודשת, שמא הובאו ע"י גויים ולגביהם שייך לאמר כל דפריש מרובא פריש.
- ד. ואף אם הובאו ע"י יהודי חילוני שלא התעורר אצלו הספק במקום הקובע אמרינן כל דפריש.

ואמנם לכאורה הרי אפשר לברר את הספיקות ובמקרה כזה לא אמרינן ספק ספיקא. אלא שכבר כתבו כמה אחרונים שאף שאפשר לברר כמה ספיקות מהני לומר ספק ספיקא.¹²

בכל זאת, בימינו שיש מחלקת כשרות שע"י הרבנות הראשית שמבררת עבורנו את כל המקומות שיש בהם חשש ערלה ממילא אין לסמוך על הנ"ל. ועיין לרבינו הגדול גאון ישראל בעל ספר אור לציון ח' א' ס' י"ז שהביא בתחילת דבריו את החזו"א ערלה ס' ג'

¹² לאור דברי בעל התרומה, סמ"ג והרשב"א. וכמו שכתב בעל הנודע ביהודה.

סברא נוספת עליה מסתמכים המתירים הינה סברת המשנה למלך⁸ שכתב שפירות ערלה בזמן הזה אינם אסורים אלא מדרבנן אפילו בארץ ישראל. המל"מ מסתמך על דברי התוס'⁹ שכתבו שלדעת ר"ל כיון שתרומה בזמן הזה דרבנן אלמא בטלה קדושת הארץ א"כ ה"ה בכלאי הכרם שהם מדרבנן. וכתב על זה המשנה למלך שהוא הדין לפירות ערלה שאינם אסורים בזמן הזה אלא מדרבנן אפי' בארץ ישראל. ומה שאמרו בקידושין¹⁰ שפירות ערלה בא"י אסורים מהתורה ולכן ספיקם אסור, היינו בזמן שהיה דין ערלה נוהג בא"י מהתורה, אבל בזמן הזה הוי ספיקם מותר.

והסכימו לשיטתו רבים ועצומים. ועיין לגאון הנודע ביהודה בפירוש הצ"ח שלו על ברכות לו. וכתב שגם הרמב"ם מודה לתוס' וערלה בזמן הזה גם בארץ ישראל הוי מדרבנן.

אך, לכאורה, יד הדוחה נטויה שהרי הרמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות סובר שעזרא הסופר קידש לעתיד לבוא. ובהלכות מאכלות אסורות פרק י כתב שערלה בארץ ישראל מהתורה ובודאי אינו מתכוון לעתיד לבוא. ישנם עוד אחרונים שדוחים את שיטת הצ"ח ברמב"ם.

מכל מקום דעת מר"ן השו"ע שעליו אנו סומכים בכל כוחינו¹¹ שערלה בזמן הזה בארץ ישראל מהתורה. ואף שהטור והשו"ע בסי' שלי"א פסקו שתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן, לגבי ערלה לא כתבו ולא הביאו שום דיעה שהיא מדרבנן בזמן הזה. ועיין לגאון הרא"י הרצוג זצ"ל שכתב להסביר החילוק בין תרומות ומעשרות לערלה. וכן נוקט החזו"א בפשטות שערלה בזה"ז מהתורה.

סברא נוספת שניתן לצרף לשיטת המקילים הוא מה שמבואר בתחילת מסכת גיטין לענין גבולות א"י מעכו לצפון ועכו כצפון ומאשקלון לדרום ואשקלון כדרום שהיינו שמשם והלאה לא נתקדשו בקדושת א"י, מדובר בשטחים עצומים והם נדונים כח"ל וספיקן מותר.

⁸ פרק י' הלכה י"א מהלכות מאכלות אסורות.

⁹ יבמות פ"א

¹⁰ לט.

¹¹

שם יש מאתיים אילנות זקינות ואחת ערלה בטילה באחד ומאתיים, ואם לאו הפירות אסורין. וכתב שהחזו"א לא הביא מקור וראיה לדבריו. וכתב לדעתו שהפירות המגיעים לשוק יש לאוסרם ולא שייך לומר שהם כל דפריש כיון שעל פי הרוב יהודים מביאים אותם. ובסוף כתב שיש מקום להתיר מדין ס"ס ספק שמא הובאו מישובים חרדיים שנהרס מערלה ואם ת"ל שהובאו ממקומות חילוניים עדיין יש ספק שמא באו מכרם ושטח שאינו של ערלה וכה"ג קרוי ס"ס.

על כל פנים היכא דאפשר לברר ראוי לברר מהיכן באו הפירות הללו ולדעת אם יש בהם איסור או לא. ורק במקום שאי אפשר לברר יש לסמוך על הס"ס להקל. אלו דבריו זצוק"ל.

כל הדברים הנ"ל מטרתם לעורר את המעיין לא כדי לפסוק, וכל אחד ישאל לרבותיו ויברר היטב אם יש להקל אם לא, וה' הטוב יצילנו משגיאות אמן!